RAVON

schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 53 | juli 2023

Boomkikker op Scheveningse Pier

Broeihopen voor Amsterdamse ringslangen

Modderkruipers in de Veengoot

Inventarisatieweekend Lüneburger Heide

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van Stichting RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en de Meetprogramma's Amfibieën, Reptielen en Zoetwatervissen. Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitoorders van RAVON.

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
024-7410600 (Nijmegen)
020-5257331 (Amsterdam)

Aanmelden
Ga naar **www.ravon.nl/nieuwsbrief** om u aan te melden voor de digitale editie van Schubben & Slijm.
Stuur een mail naar **kantoor@ravon.nl** om u aan te melden voor de print editie.

Adreswijzigingen
kunt u doorgeven aan **kantoor@ravon.nl**

Foto omslag:
Boomkikker. (Foto: Jelger Herder)

Redactie:
Edo Goverse (NEM Meetprogramma Amfibieën)
Tariq Stark (NEM Meetprogramma Reptielen)
Mark Groen (NEM Meetprogramma Zoetwatervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten
Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee:
Ada van Swigchem, Annemarie Loof
Ben Wielstra, Bert Hooijer, Claudia Haverhoek
Doret van Lith, Ferdy Timmerman,
Frans Thonen
Gerrit Kamphuis, Gert Verrijdt
Herman Stevens, Hilde Ham
Ida van Dam
Ingrid den Boer
Jan Kranenbarg
Jesper Berndsen
Jochem Prop
Johnny Polman
Klaas Heijnen
Maarten Gilbert
Marc van der Aa
Pete West
Rob Bijlsma
Silvia Kuckulus-Huisman
Tessa Mulder
Theo Schuurmans
Thomas Kroon
Toon Snelder
Wouter Beukema, Yvonne Radstake

Vormgeving en opmaak:
Content Innovators, Den Haag

Druk: Veldhuis

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C004472
www.fsc.org

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Universiteit van Amsterdam, RAVON

inhoud

3 Broeihopen in de gemeente Huizen
4 Huisspitsmuis neemt bruine kikker te grazen
5 Avontuurlijke boomkikker bezoekt de Scheveningse Pier
6 Kijk op onderzoek
7 Viezen stinkvissen
8 Vreemde amplex, Leuke waarneming, Merel eet salamanders
9 De snelheid van een naaktslak
10 Broeihopen voor Amsterdamse ringslangen!
11 Onderzoek naar slangenschimmel in Nederland, waarnemingen gezocht!
12 Gezegend 5000-soorten jaar Gelderse Poort
13 Wegmarkeringen
13 Opmerkelijke boomkikker
14 Geheel zwarte adder
14 Kamsalamander inventarisatie in poelen Nijendal
15 Rubriek Uit de validatiefabriek: Verstekeling op een onbewoond eiland
16 Een dag met een gouden rand
17 Inheemse en uitheemse modderkruipers herkennen
18 Visexcursie Veengoot Gelderse Vissers
19 Larven grote modderkruiper in nieuw natuurgebied
20 Adders op het Hijkerveld
21 Dwergmeerval gezien? Meld het!
21 Een lintje voor John Toonen
22 RAVON-inventarisatieweekend Lüneburger Heide 2023
23 Bloedzuigers gezocht!
24 Adder bijt hond

Herkenning modderkruipers en bermpje
Bij dit nummer treft u de nieuwe herkenningskaart 'Modderkruipers en bermpje' aan.
Deze kaart is ook te downloaden op:
www.ravon.nl/herkenning

05

10

18

22

Broeihopen in de gemeente Huizen

Ringslangen en het Gooi, waaronder de gemeente Huizen, gaan hand in hand. Gemeente Huizen draagt de ringslang een warm hart toe en heeft daarom in samenwerking met RAVON, onder de vlag van **www.broeihopen.nl**, een informatiebord ontwikkeld over broeihopen voor de ringslang.

Op 23 februari jl. is er een lezing over de nut en noodzaak van broeihopen gegeven in het stadshuis, is de eerste broeihoop opgeworpen en het bord feestelijk onthuld. Op naar nog meer broeihopen in de gemeente Huizen!

Tariq Stark & Kris Joosten (RAVON) en Klaas Heijnen (Gemeente Huizen)

(Foto's: RAVON)

Rectificaties

Tot onze spijt zijn in onze vorige nieuwsbrief Schubben & Slijm nr 52 een paar fouten geslopen qua credits. Zo is de tekst op **pagina 16 'Levendbarende hagedis gevangen in web van viervlekwielwebspin'** geschreven door **Gert Verrijdt**.
De tekst en foto's op **pagina 18 'Rivierdonderpad: gevecht of poging tot paring?'** is van **Rob Idema** en het filmpje is gemaakt door **Mirjam Staalman** en geplaatst door haar man Ron Staalman op zijn YouTube-account.

Wij bieden de auteurs, fotograaf/filmer en alle mede betrokkenen nogmaals onze oprechte excuses aan en zullen dit voortaan door extra controles proberen te voorkomen.

Huisspitsmuis neemt bruine kikker te grazen

Gert Verrijdt was oude foto's aan het sorteren toen hij deze serie uit 2013 tegenkwam. Gert schreef: '*Ik werd gealarmeerd door een ijselijk gekrijs, alsof er een klein kind iets was overkomen. Ik rende naar de voorkant van onze (best lange) tuin om te kijken of er iets op de weg was gebeurd. Dat bleek gelukkig niet het geval, maar het was een soort doodskreet van een kikker begreep ik al gauw. Van jongs af aan ben ik altijd zeer actief in de natuur bezig geweest, veel gezien en gehoord, maar nog nooit zo'n ijselijk geluid. Evenmin dat ik ooit een spitsmuis een volwassen kikker heb zien aanvallen.*

Het was in de schemer, daarom is de fotokwaliteit niet al te best helaas. Zeker een kwartier lang heb ik alles gade geslagen. De huisspitsmuis zat onder een blad en viel telkens de kikker vanuit een andere hoek aan, meestal bij de kop maar ook bij de poten en midden op z'n lijf. De krachten van de kikker namen zienderogen af en telkens als hij nog weg wilde, greep de spitsmuis hem bij 'n poot en trok hem terug. Hij probeerde de kikker zo snel mogelijk onder een blad te krijgen. Op het laatst was de weerstand van de kikker praktisch gebroken en trok de spitsmuis de kikker in z'n geheel onder het grote blad. Inmiddels was het ook zo donker dat fotograferen zonder flits niet meer mogelijk was en ik wilde deze gebeurtenis niet verstoren door te flitsen of het blad te verwijderen. Ik heb me toen teruggetrokken en de volgende ochtend heb ik nog wel gezocht naar sporen van het gevecht maar er was niets meer te vinden!'

Bij de redactie is een soortgelijk voorval dat een volwassen kikker wordt gegrepen door een huisspitsmuis niet bekend. Wel andersom. Daar poogde een groene kikker een huisspitsmuis vergeefs op te eten. Deze melding met foto's is na te kijken op pagina 9 van Schubben & Slijm nummer 4.

(Foto's: Gert Verrijdt)

Avontuurlijke boomkikker bezoekt de Scheveningse Pier

Het swabben voor een DNA-monster van de boomkikker aangetroffen bij de Scheveningse Pier. (Foto: Ingrid den Boer)

Op 2 oktober 2021 ontving Richard Struijk van RAVON de volgende vraag van een bezorgde familie. Wat hadden ze gevonden op het strand bij de openbare toiletten pal naast de Scheveningse Pier, een tropische boomkikker? Het dier was liefdevol meegenomen naar huis, want achterlaten op zo'n vreemde plek, in het zand, zo dicht bij de vloedlijn was geen optie.

De kikker overnachtte op het balkon, in een prachtige glazen pot, met een nestje van andijvieblad, een stokje om op te zitten en een bakje water, afgedekt met een doek. Ingrid den Boer werd in contact gebracht met de familie en heeft de boomkikker de volgende ochtend opgehaald, onderzocht (5,14 gram; 4,2 cm), geswabt en op een goede, voedselrijke locatie in Meijendel vrijgelaten.

Qua uiterlijk bleek de boomkikker van de Scheveningse Pier één van de West Palearctische 'cryptische' boomkikkersoorten te betreffen. De dichtstbijzijnde boomkikkerpopulatie is hemelsbreed niet al te ver verwijderd. In Meijendel zijn namelijk uitheemse Oostelijke boomkikkers (*Hyla orientalis*) alom aanwezig. Deze soort komt van nature in Oost-Europa en aangrenzend Azië voor. Op basis van genetische gegevens komen de voorouders van de Meijendelse populatie van Lesbos, Griekenland. Ben Wielstra onderzocht het DNA van de boomkikker van de Scheveningse Pier. Deze was genetisch identiek aan de populatie uit Meijendel. Dat maakt de boomkikker een Oostelijke boomkikker die waarschijnlijk vanuit Meijendel op avontuur is gegaan. Toch is de weg die afgelegd moest worden om De Pier te bereiken voor een boomkikker vrijwel ondoenlijk zonder hulp. Per taxi, al dan niet in de vorm van een mens, lijkt daarom meer voor de hand liggend.

Ingrid den Boer & Ben Wielstra

Kijk op Onderzoek

Madsen, T., Ujvari, B., Bauwens, D., Gruber, B., Georges, A., & Klaassen, M. (2023). Polyandry and non-random fertilisation maintain long-term genetic diversity in an isolated island population of adders (*Vipera berus*). Heredity, 130(2), 64-72.

In zuidelijk Zweden is er op een eiland een kleine, sterk geïsoleerde, populatie adders aanwezig. Deze populatie wordt al 34 jaar gevolgd. Het aantal volwassen, reproducerende adders in deze populatie is erg klein: gemiddeld 65 individuen (range: 12-171 individuen). Vanuit een genetisch oogpunt zijn dit soort populaties kwetsbaar voor een (sterke) reductie van genetische diversiteit (zowel heterozygositeit en allelische diversiteit). Ook in Nederland zijn er diverse van dit soort kleine, geïsoleerde adderpopulaties aanwezig. Hoe kunnen deze populaties het zo lang volhouden zonder aan inteelt, gereduceerde fitness en meer van dergelijke problemen van genetische aard ten onder te gaan? Er is immers geen contact met andere (grotere) populaties en het aantal partners is zeer beperkt.

In de voorliggende Zweedse studie wordt deze vraag onderzocht. De genetische diversiteit van de eerdergenoemde kleine, geïsoleerde populatie wordt vergeleken met twee grote, genetische diverse adderpopulaties op het vaste land van Zweden. Vastgesteld wordt dat in de kleine populatie de 'gene flow' (uitwisseling van genen) beperkt is en op het moment van monstername slechts 65 adulte dieren mee (kunnen) doen aan de voortplanting. Tevens is deze populatie door een 14 jaar lang durende 'bottle neck' gegaan wat gezorgd heeft voor een fikse reductie in het aantal adulte adders. Deze bottle neck omvatte zeker vier adder generaties. Toch hebben deze factoren allen geen invloed gehad op de genetische diversiteit van de populatie in zijn geheel. De adders in de kleine eilandpopulatie hadden dezelfde mate van heterozygositeit en allelische diversiteit als de adders in de grote vastelandpopulaties. Hoe bewerkstelligt deze sterk geïsoleerde populatie dit?

Vrouwelijke adders praktiseren polyandrie. Dit betekent dat ze in de voortplantingsperiode met meerdere mannetjes paren. Daarnaast suggereren de onderzoekers dat de bevruchting van de eicellen door de zaadcellen niet willekeurig is (non-random). Dit betekent dat een vrouwtje actief selecteert met welke mannetjes ze paart en vervolgens mogelijk welke zaadcellen de eicellen bevruchten. Op deze manier bestaat er een actieve selectie op genetisch materiaal wat zorgt voor een hoger dan verwachte genetische diversiteit in (zelfs) kleine populaties. In populatieanalyses worden deze factoren vaak niet of te weinig in beschouwing genomen, hetgeen invloed heeft op voorspellingen van overlevingskansen voor kleine populaties op de lange termijn.. Een interessante studie die zeer zeker de langdurige overleving van kleine, geïsoleerde adderpopulaties in West-Europa verklaarbaar maakt. Uiteindelijk kan dit proces niet eeuwig doorgaan, en is verbinding tussen populaties dus noodzakelijk.

(Foto's: Jelger Herder)

Viezen stinkvissen

Nederland is een prachtig boek over de grote modderkruiper rijker. Op 6 mei jl. verscheen het boek 'Viezen stinkvissen' van Theo Schuurmans, één van de trekkers van de Aquatische Werkgroep Hoekschewaards Landschap die bij RAVON zijn aangesloten als werkgroep.

De leden van deze werkgroep trokken er in weer en wind op uit om grote modderkruipers te inventariseren en milieufactoren te meten. In de ruim tien jaar dat ze dit deden verkregen ze steeds meer inzichten en ontstonden ook nieuwe vragen die om een antwoord vroegen.

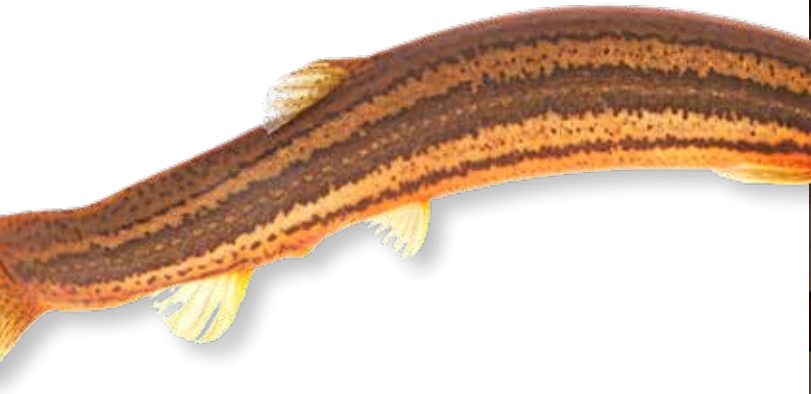

Er kwam vast te staan dat de grote modderkruiper in de Hoeksche Waard, net zoals op veel andere plaatsen in Nederland, sterk onder druk staat.

Hoewel de titel 'Viezen stinkvissen' misschien anders doet vermoeden, bevat het veel pareltjes die je al lezend verbazen, doen glimlachen en soms zelfs ontroeren. Door het aanboren van oude bronnen is de auteur er in geslaagd om de grote modderkruiper en de onderwaterwereld op een unieke manier weer te geven. Het boek is sfeervol vormgegeven en de teksten worden verlevendigd middels oude afbeeldingen, tekstkaders, smeuïge anekdotes en prachtige foto's. Er is veel werk gemaakt van het op een laagdrempelig manier ontsluiten van kennis en geschreven met een vlotte pen die uitnodigt tot verder lezen.

Dit maakt het boek geschikt voor mensen van jong tot oud en van geïnteresseerde leek tot degenen die zich beroepsmatig met natuur- en waterbeheer bezighouden.

Het boek is te bestellen via de RAVON-webwinkel:
https://ravon.ccvshop.nl

Jan Kranenbarg

Er was een grote opkomst voor de boekpresentatie van Vieze Stinkvissen. (Foto: Jan Kranenbarg)

Theo Schuurmans, Auteur en trekker van het boek, tijdens zijn presentatie. (Foto: Jelger Herder)

NIEUW

Korting voor vrijwilligers in RAVON-webwinkel

Om een **korting van 15%** in de webwinkel te krijgen voor de aanschaf van boeken of veldgidsen (NB niet voor de schepnetten) kunnen onze vrijwilligers en donateurs t/m 1 februari 2024 de **code geelbuikvuurpad** gebruiken.

Per 1/2/2024 passen we de code weer aan voor een jaar en zullen wij onze donateurs als vrijwilligers hierover informeren.

Vreemde amplex

Deze foto ontvingen wij van Ida van Dam uit Odijk met de volgende toelichting: "*We wonen in een nieuwbouwbuurt en hebben een tuinvijver. Hierin woont een groene kikker, die ooit door kinderen op straat is gevonden en in de vijver is uitgezet. Ze leeft hier al heel lang. Het is elk jaar weer leuk om haar weer te zien. Tot mijn verbazing zag ik haar op 12 april in amplex met een padje. Op 17 april waren ze nog of weer samen. Daarna heb ik de pad niet meer gezien.*"

(Foto: Ida van Dam)

Leuke waarneming

Doret van Lith zag op 5 mei jl. bij de Pelmolen in Beek-Ubbergen (Gld) iets bijzonders tijdens het monitoren van een poel. Een vrouwtje Alpenwatersalamander had een vreemde sluier achter zich aanhangen. Bij nader inzien bleek het om een vervelling te gaan. Het lukte om er een paar mooie foto's van te maken. Inderdaad een leuke waarneming.

(Foto: Doret van Lith)

Merel eet salamanders

Enkele jaren geleden (2017) stuurde Jochem Prop ons al eens een foto van een merel die een kikker verschalkte bij zijn tuinvijver te Groningen. Nu hebben ze een merel die het op de salamanders heeft gemunt.

Op 15 mei jl. viel het gedrag van de merel op; hij pikte in het gazon naar iets donkers en deinsde dan direct terug. Alsof hij er bang voor was, en de prooi bewoog inderdaad nog. Geschrokken door de belangstelling vloog de merel een stukje weg met de prooi. Toen was te zien dat het een mannetje kleine watersalamander was. Na nog een poosje pikken werd de salamander opgegeten.

Een dag later had de merel weer een salamander te pakken en daar heeft Jochem wat foto's van kunnen maken. Hij heeft niet gezien hoe de merel de salamanders pakt, maar vermoedt dat hij ze in het ondiepe deel van de vijver vangt. Om de salamanders in zijn tuinvijver te helpen heeft hij de waterstand wat verhoogd.

(Foto's: Jochum Prop)

De snelheid van een naaktslak

(Foto: Rob Bijlsma)

Maarten 't Hart memoreert in 'De groene overmacht' (pag. 32-33) de verschillende methoden die tuinenbezitters toepassen om van slakken af te komen, geen van alle subtiel maar evenzogoed allemaal tot mislukken gedoemd. En hij wist dan nog, immers bioloog, dat naaktslakken prachtige organismen zijn en dat hij maar beter van de nood een deugd kon maken: in plaats van dood maken ethologisch onderzoek opstarten aan de naaktslak!

Vogelaars zijn ook vies van naaktslakken. Dat heeft te maken met de aanwezigheid van naaktslakken in nestkasten, vooral in natte jaren. Zelfs op de zandgronden kan het openen van een nestkast een tableau van naaktslakken onderop het deksel te zien geven. Hoe komen die slijmjurken daar? Ze moeten er toch, althans bij de kasten die ik zelf controleer, minstens 1,3 meter voor klimmen, soms zelfs iets meer. Dat is precies wat ze doen. Net zo min als dat verwijdering uit de groentetuin effectief is, zo ook kun je dat met nestkasten vergeten. Elke weggehaalde naaktslak blijkt de volgende dag te zijn vervangen door een nieuwe (of dezelfde). Het maakte nieuwsgierig naar de kruipsnelheid van naaktslakken. Daar is het nodige over geschreven, maar dat hoeft het zelf doen van metingen niet uit te sluiten.

Op 21 maart 2023, een regenachtige dag met een temperatuur van 11°C, diende zich een duistere wegslak (*Arion ater*) aan (58 mm lang), die het raam aan de zuidkant van mijn boshuis op Berkenheuvel in West-Drenthe gebruikte om van A naar B te kruipen. Een kolfje naar mijn hand, want horloge en liniaal onder handbereik. Geduld geen probleem, want als bureaukluiver hoefde ik alleen maar af en toe op te kijken en een meting te verrichten. Zou het misschien ook nog een andere vraag kunnen beantwoorden, namelijk: wat is de kans voor een naaktslak om levend een betonfietspad over te steken? De talloos vele tot snot gereden exemplaren op de fietspaden van het natuurgebied Berkenheuvel in West-Drenthe deden het ergste vrezen. Tussen 11:00 en 12:12 verrichte ik vijf metingen aan de naaktslak, in duur variërend van 76 tot 1140 sec. De afgelegde afstand schommelde van 24,4 tot 35,5 mm per minuut, gemiddeld ± standaardafwijking 26,96 ± 3,85 mm per minuut (1005 mm afgelegd tijdens een totaal van 2236 sec). Dat kun je gerust langzaam noemen, zeker als je een betonfietspad van twee meter breed moet oversteken. Op Berkenheuvel beliep het aantal fietsende passanten in april-september 2007-2021 gemiddeld 1,8 per minuut. Een niet-treuzelende naaktslak doet er 74 minuten over om de volle breedte van een betonfietspad over te steken. In dat tijdvak passeren er gemiddeld 133 fietsers. Het vergt niet veel voorstellingsvermogen om te beseffen dat de overlevingskansen van een naaktslak bij zoveel fietsers de facto gelijk staat aan nul. Des te meer daar naaktslakken bij rakelingse passage van fietsers de neiging hebben de voelsprieten in te trekken, in elkaar te duiken en bewegingloos te wachten tot de kust weer veilig is. Zoiets verlengt de aanwezigheid óp het fietspad aanzienlijk.

En jawel, de fietspaden van Berkenheuvel zijn een slagveld, vooral als het enigszins vochtig is en de naaktslakken massaal aan de kruip gaan. Daar zal niemand wakker van liggen, want op veel sympathie hoeven de slakken niet te rekenen, net zo min als de hazelwormen, de mestkevers, de grote poppenrovers en al het andere kleine spul voor wie het gebied de leefomgeving is.

Rob G. Bijlsma

Redactionele noot

Soms ontvangt de redactie soortgroep-overstijgende kopij zoals dit artikel van Rob Bijlsma. Wij zagen wel een link naar de hazelwormen. Hazelwormen leven vooral van regenwormen en naaktslakken. Ze zijn aan deze glibberige prooien aangepast door hun schuin naar achteren geplaatste tanden. Ze beperken zich voornamelijk tot langzaam bewegende prooidieren. Hoe snel kruipt een hazelworm eigenlijk over een fietspad? Vooral als hij onderweg ook nog wil profiteren van al die doodgereden naaktslakken? Dat is wat lastiger te onderzoeken dan naaktslakken...

Broeihopen voor Amsterdamse ringslangen!

Wanneer de paarse dovenetel haar kleur verspreidt en de eerste daslookbloempjes zich voorzichtig laten zien is het tijd om de broeihopen voor ringslangen aan te leggen. Dat wordt elk jaar in Amsterdam-Noord gedaan door een groep van zo'n 40 vrijwilligers en personeel van gemeente Amsterdam onder de bezielende leiding van stadsecoloog Fred Haaijen (Amsterdam-Noord). Op woensdag 12 april stond bij Tuinpark Rust en Vreugd de koffie met koek klaar, een mooi warm welkom!

Fred verwelkomt iedereen en is weer blij om te zien dat er zoveel helpende handen aanwezig zijn. Melvin (gemeente Amsterdam) vertelt over de aanleg van de broeihopen, het belang ervan en hoe de dag verder in elkaar zit. Ook vertelt hij dat we bezoek hebben vandaag, van RAVON. Directeur Karin Akkers en projectleider Tariq Stark wilden graag eens een kijkje nemen in de 'Amsterdamse ringslangkeuken'. Tariq is o.a. specialist op het gebied van monitoring van reptielen en geeft daar in binnen- en buitenland lezingen over. Hij noemt de Amsterdam (Noordse) werkwijze ook altijd als groot voorbeeld van hoe de inzet voor de soort niet alleen zorgt voor het behoud ervan maar ook kan leiden tot de verspreiding ervan. Hij vertelt dat er op Cyprus zelfs een groep aan de slag gegaan is die streeft naar dit voorbeeld. Er werd door de toehoorders collectief gebloosd!

Dan is het tijd voor het ochtendprogramma: broeihopen opwerpen. Met de materialen die eerder al op strategische plekken zijn neergelegd door een dienstauto worden de hopen opgebouwd. En dat betekent scheppen, en kruien, en nog meer scheppen en kruien. Tussen de middag komt iedereen weer naar het tuinpark. Daar staat een perfecte en uitgebreide lunch klaar, verzorgd door Annemarie, Hanne, Irma en Sjarifah. Er werd van gesmuld! Geert Timmermans geeft tijdens de lunch een presentatie over de ringslang en daar worden we allemaal weer wijzer van. Zo vertelt hij onder andere dat er zo'n 29 jaar geleden begonnen werd met het onderzoek naar ringslangen in Amsterdam. Ook trakteert hij ons op een aantal schitterende foto's.

Na de lunch gaat iedereen weer op pad om ook de laatste broeihopen aan te leggen. De zon heeft dan alle tijd om de broeihopen op te warmen en in juni zijn ze warm genoeg, zo tussen de 25 en 30 °C. De vrouwelijke ringslangen leggen hun eieren erin en verdwijnen dan weer want de rest van het werk

(Foto: Marina den Ouden)

(Foto: Tariq Stark)

wordt door de broeihoop gedaan. Wanneer het kleine slangetje groot genoeg is gebruikt het de kalkpunt (eitand) op zijn of haar neusje om een scheur in het dikke, rubberachtige vlies van het ei te maken en zo een opening te maken die groot genoeg is om eruit te komen. En dan de wijde wereld in. Veel slangetjes worden opgegeten door reigers, mollen, uilen etc. Een aantal ervan overleeft en wordt groot genoeg om zelf weer vader of moeder te worden.

In totaal zijn er deze dag zo'n 30 broeihopen aangelegd van Amsterdam-Noord tot Marken. En na gedane arbeid is het zoet rusten met rozige wangen en een welverdiend drankje en hapje. Met elkaar nagenieten van weer een bijzondere dag met prachtige mensen en vol groene energie.

Silvia Kuckulus-Huisman

Onderzoek naar slangenschimmel in Nederland, waarnemingen gezocht!

RAVON en de Universiteit Gent (B) doen onderzoek naar de schimmel Ophidiomyces ophiodiicola, die bij slangen 'Snake Fungal Disease' (SFD) kan veroorzaken. Omdat deze ziekte dodelijk kan zijn voor slangen, is het tijdig detecteren van de schimmel belangrijk om een eventuele uitbraak te kunnen beheersen. De onderzoekers zijn daarom op zoek naar waarnemingen van de schimmel.

Symptomen Snake Fungal Disease
De slangenschimmel komt zowel in Noord-Amerika als in Europa voor in het wild en in gevangenschap (terraria). Slangen met een zware infectie zijn vaak sloom, zonnen bovengemiddeld veel en vertonen daarbij verminderd vluchtgedrag.

Een infectie is te herkennen aan afwijkend gekleurde en gevormde schubben, gelige en bruine korsten op de huid en een verhoogde frequentie van vervelling. Kleine zweren, tot een dodelijke schimmelinfectie met ernstige zweren, zwelling van de huid en onderhuidse knobbeltjes kunnen ook zichtbaar aanwezig zijn.
Op vervellingen is de infectie te herkennen aan kleine littekentjes. Het is ook mogelijk dat de schimmel aanwezig is op een gastheer, maar geen ziekte veroorzaakt. Vervellingshuiden van dit soort ogenschijnlijk gezonde individuen zijn zeer welkom voor het onderzoek.

Nog niet gevonden in Nederland, maar blijf alert
Sinds de start van het onderzoek is SFD niet in Nederland aangetoond. Uit andere Europese landen zoals Groot Brittannië, Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland is de schimmel bekend. Zeer recent is de schimmel ook in Italië ontdekt. Het uitblijven van positieve monsters kan betekenen dat de schimmel nog niet in Nederland aanwezig is of dat de schimmel wel aanwezig is, maar zeer weinig voorkomt en dus lastig te ontdekken is.
In beide gevallen is het belangrijk de screening in zijn huidige vorm in stand te houden. Het DNA van de schimmel kan worden aangetoond in vervellingshuidjes en in de huid van dode dieren. Om die reden zijn zowel de slangenhemden (gehele of gedeeltelijke vervellingen) en dode dieren bruikbaar voor onderzoek.

OPROEP

Geef waarnemingen door
Heeft u een dode slang gevonden of een slang gezien met verdachte zweren, korsten etcetera, al dan niet gecombineerd met afwijkend gedrag? Maakt u dan alstublieft goede foto's (inclusief goede detailopnames van de getroffen lichaamsdelen), noteer de exacte datum en locatie en neem contact op met Tariq Stark van RAVON.

Heeft u een vervellingshuidje gevonden? Wilt u die dan per stuk droog en donker bij kamertemperatuur in een papieren envelop (niet in een plastic zakje) bewaren en onder vermelding van naam, locatie en datum sturen naar RAVON, t.a.v. Tariq Stark, Postbus 1413, 6501 BK Nijmegen.

Tariq Stark, Wouter Beukema & Maarten Gilbert
(mede namens An Martel & Frank Pasmans, UGent)

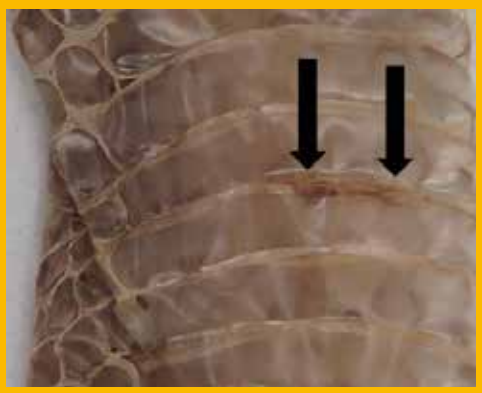

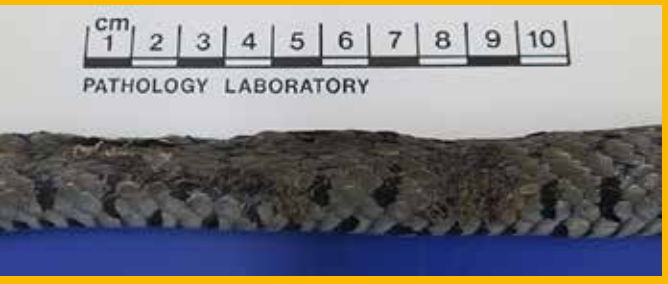

Afbeelding 1-3 (Bron: Zoological Society London)
Een infectie is te herkennen aan afwijkend gekleurde schubben, gelige en bruine korsten op de huid, verhoogde frequentie van vervelling en kleine zweren tot een dodelijke schimmelinfectie met ernstige zweren, zwelling van de huid en onderhuidse knobbeltjes. Op vervellingen is de infectie te herkennen aan kleine littekentjes.

Gezegend 5000-soorten jaar Gelderse Poort

Zegenvissen in de Waal. (Foto: Jelger Herder)

In 2022 zijn er in het kader van het "5000-soorten jaar Gelderse Poort" visinventarisaties met een kleine zegen (sleepnet) uitgevoerd. Het doel van het '5000-soorten jaar" was om zoveel mogelijk dier- en plantsoorten in kaart te brengen binnen één jaar in de Gelderse Poort. Naast de Gelderse poort (Waal, Nederrijn & Pannerdensch kanaal) werd er ook gevist in de Loonse Waard (aantakking Maas).

In de Gelderse Poort werden 21 vissoorten aangetroffen tijdens vier excursies. De meest opvallende soorten waren een volwassen kopvoorn, blauwneuzen en een volwassen bot. Laatstgenoemde is een zogenaamde diadrome soort (trekvis) waarvan de jonge botjes ver de rivieren optrekken om op te groeien en de volwassen bot zich weer laat afzakken richting zee om zich voort te planten. Hiernaast werd in de Waal bij de Vlietberg een larve van een beekrombout in de zegen aangetroffen.

In totaal zijn er tijdens de 6 excursies samen 7.650 vissen gevangen verdeeld over 25 verschillende vissoorten. De meest algemene soorten in de kribvakken waren stromingsminnende soorten als winde en sneep, exoten als Pontische stroomgrondel, roofblei en zwartbekgrondel en generalistische soorten als baars en blankvoorn. Plantminnende soorten werden nauwelijks aangetroffen (alleen snoek en rietvoorn), hetgeen ook niet te verwachten is boven kale zandige rivierbodems. Van de diadrome soorten (trekvissen) werden aal, bot en driedoornige stekelbaars aangetroffen.

Mee op pad?

Het jaar 2022 was een erg droog jaar met zeer lage waterstanden. Dit jaar zullen op dezelfde locaties tussen juli en oktober opnieuw zegenvisexcursies georganiseerd worden om een vergelijking te kunnen maken. Lijkt het je leuk om dit jaar mee te gaan? Houd dan de agenda op de RAVON-website in de gaten voor de definitieve data en aanmelden.

Onverwachte vangst van een grote kopvoorn in de Waal. (Foto: Jelger Herder)

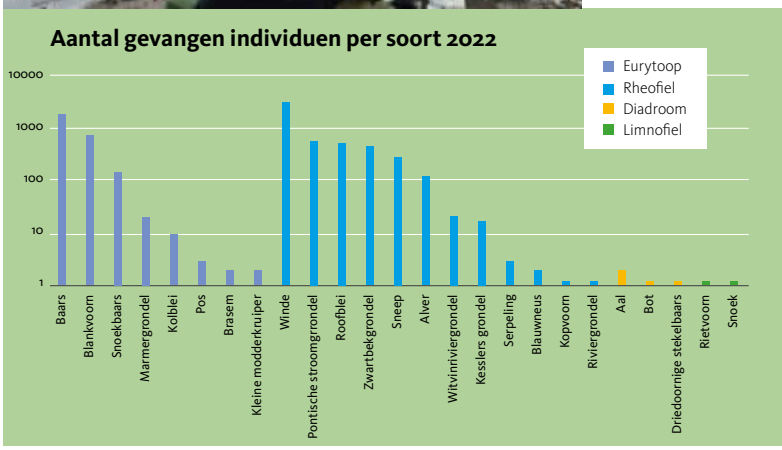

Wegmarkeringen

Paddenpatrouille KNNV Leiden heeft dit jaar een sjabloon laten ontwerpen om markeringen op de weg aan te brengen. Als basis is het logo van padden.nu gebruikt. Vervolgens is dit omgezet naar een sjabloon van polypropyleen. Vrijwilligers van de werkgroep uit Leiden hebben, gestoken in een paddenhesje en gewapend met stoffer, spuitbus en sjabloon, tussen de auto's, fietsers en andere weggebruikers hun missie volbracht en dit jaar de Vlietweg in Leiden voorzien van paddenmarkeringen. De tijd zal leren hoelang deze mooi op het wegdek zichtbaar blijven.

Het ontwerp is door de werkgroep beschikbaar gesteld voor andere paddenwerkgroepen en gratis te downloaden

(Foto's: Claudia Haverhoek)

vanaf padden.nu (**https://www.padden.nu/Oplossingen/BeinvloedenVerkeer.aspx**). Voor meer (praktische) informatie kan contact worden opgenomen via paddenpatrouille@xs4all.nl.

Opmerkelijke boomkikker

Een lid van de Poelen en Amfibieën Werkgroep Nijmegen kreeg deze foto toegestuurd van Toon Snelder. De kikker was op 17 maart jl. uit een put gehaald in Vledderveen.

De uiteindelijke conclusie is dat het hier waarschijnlijk om een inheemse boomkikker gaat. Tijdens overwintering kunnen boomkikkers behoorlijk verkleuren.

(Foto: Toon Snelder)

Geheel zwarte adder

Het voorkomen van zwarte adders is niet onbekend in Nederland. Vooral in Noord-Nederland worden ze af en toe waargenomen. Vaak is echter de zigzagtekening nog vaag op de rug te zien en is er nog kleur te vinden in bovenlipschilden of het oog. Bij het exemplaar dat Bert Hooijer dit voorjaar vond in Drenthe was hiervan geen sprake. Deze adder, vermoedelijk een mannetje, is geheel zwart en zelfs het oog is zwart. Bijzonder is daarnaast dat Bert het dier over een langere periode heeft kunnen observeren.

De eerste keer nam hij dit exemplaar waar op 24 maart en vervolgens was deze adder tot 19 april vrijwel dagelijks te vinden op een vaste plek. Daarna was het gedurende een korte periode te vinden op circa 700 meter afstand om vervolgens begin mei weer op korte afstand van de eerste vindplek terug te keren. Ook bemerkte Bert dat deze zwarte adder in weer en wind bleef liggen. Het was duidelijk dat hij minder warmte nodig heeft maar daardoor ook bij fel zonlicht snel onder het gras verdwijnt.

Zwarte adder. (Foto's: Bert Hooijer)

Kamsalamander inventarisatie in de poelen van het Nijendal

Op vrijdagavond 24 maart organiseerde de Aquatische werkgroep Oost–Nederland een inventarisatieronde langs een deel van de vele poelen op het Nijendal, een voormalig landgoed tussen Diepenveen en Olst. Er waren mensen bij uit de omgeving van Deventer die het gebied kenden. Daarnaast waren er ook geïnteresseerden van verder weg zoals Arnhem, Brummen en Beekbergen, die hadden de tocht ervoor over om naar dit prachtige diertje te gaan zoeken.

Zoeken naar de kamsalamander met de zaklamp. (Foto: Jesper Berndsen)

In twee groepen van 7 personen gingen we op pad met een gids voor de terreinkennis en één of meer soortexperts. De hele dag waren er plensbuien, maar dat bleef ons gelukkig bespaard. Op wat druppeltjes na was het een droge en warme avond. Dat het daarnaast al de hele week goed amfibieweer was was te zien: alle in het gebied voorkomende amfibieën werden veelvuldig waargenomen. De gewone pad werd gezien en gehoord en ook de bruine kikker liet zijn brommetje klinken. De kleine watersalamanders duikelden door het water, de groene kikkers spoten weg voor onze lampen en de (mannetjes) kamsalamanders lieten ons hun prachtige reflecterende staarten zien. Al met al waren de veertien deelnemers het erover eens dat het een prachtige inventarisatieronde was geweest.
De volgende dag kregen we een prachtige toegift middels foto's van Jesper Berndsen waarvan er hier 1 bij het verslag is opgenomen.

Ada van Swigchem

De bruine kikker van Rottemerplaat. (Foto's: Marc van der Aa)

Verstekeling op onbewoond eiland

Tijdens het valideren van waarnemingen kom je soms opmerkelijke waarnemingen tegen. Als validator probeer je er scherp op te zijn of de waarneming op de juiste plek is ingevoerd. Het gebeurt met enige regelmaat dat waarnemingen verkeerd staan weergeven omdat de GPS van de invoer-app even geen bereik had met de satellieten of waarnemers waarnemingen later nog invoeren. Dan staat een rijtje viswaarnemingen gemeld op de nabijgelegen parkeerplaats. Of een waarneming staat op een woonadres i.p.v. op de locatie waar de observatie is gedaan. Bij zeldzame soorten valt dit op. Er zijn handige hulpmiddelen die validatoren kunnen gebruiken om de zogeheten uitbijters op te sporen om alsnog navraag te kunnen doen bij de waarnemers. Bij een algemene soort als bruine kikker is dat niet na te gaan. Deze soort kan overal voorkomen, althans op het vaste land.

Maar het afgelopen jaar viel een waarneming op die ogenschijnlijk midden in de Waddenzee was geplaatst. Bij het inzoomen bleek de waarneming echter op het Groningse eilandje Rottumerplaat gedaan. Dit eilandje ligt tussen Schiermonnikoog en het Duitse Waddeneiland Borkum in. Er staan wat gebouwtjes waarin een vogelwacht verblijft. Bij navraag schreef Marc van der Aa dat hij zelf ook verbaasd was: "*Gedurende de avond van 14 april 2022 werd er met enige tussenpozen een opmerkelijk geluid gehoord vanuit de vijver in de fundering van de oude uitkijktoren. Het leek het meest op een zacht knorrende bruine kikker. Omdat dit in eerste instantie voor onmogelijk werd gehouden op basis van het niet voorkomen van deze soort op Rottemerplaat, werd het geluid afgedaan als iets mechanisch. Uiteindelijk werd er aan het eind van de avond dusdanig geroepen dat er met een zaklamp gezocht is en er inderdaad een forse bruine kikkerman in het water werd aangetroffen. Verondersteld werd dat deze bruine kikker als verstekeling is meegekomen in één van de vele bigbags met haardhout die op Rottumerplaat zijn aangeleverd. Deze theorie werd na een post op Instagram bevestigd door Aaldrik Pot die in 2019 als toenmalig vogelwachter ook twee volwassen bruine kikkers had aangetroffen tussen het haardhout en deze uiteindelijk heeft uitgezet in de torenvijver. Ook is er kikkerdril aanwezig geweest in de vijver maar van dikkopjes en jong kikkergebroed is geen sprake geweest.*"

Op het naburige eiland Rottemeroog zijn vergelijkbare waarnemingen gedaan voor rugstreeppad in de jaren '60, '80 en '90. En op het Fort bij IJmuiden is in 2004 een gewone pad gevonden in een droge slotgracht van het forteiland. Deze waarneming is vermeld in Meetnet Amfibieën Mededelingen 15.

Edo Goverse

Kaart ligging Rottumerplaat.

Een adderdans in het Haaksbergerveen. (Foto's: Hilde Ham)

Een dag met een gouden rand

Met de KNNV afdeling Apeldoorn brachten we een bezoek aan het wonderschone Haaksbergerveen (Twente). De mist is opgetrokken. Het zonnetje schijnt. Een zingende zwartkop heet ons welkom. Vanaf een tak kijkt een roodborst ons uitdagend en vragend aan. Wat komen jullie hier doen? Vogels kijken. En naar de rest, denk ik.

Na ruim een uur zijn mijn vogellijst en geheugenkaart van de camera al aardig gevuld. Omdat ik oefen met het invullen van vogelnamen en geluiden op ObsMapp, slenter ik helemaal achteraan. Opeens hoor ik geritsel in het kurkdroge gras. Meteen sta ik stokstijf stil. Ik kijk, en kijk nog eens. Nauwelijks kan ik mijn ogen geloven. Wat beweegt daar? Niet één, maar zelfs twee adders. Wat doen die daar? Niet lekker luieren noch opwarmen in de zon. Vrijen? Vechten? Vluchten?

'*Kom. Kom gauw*', roep ik. De anderen kijken me ietwat meewarig aan. Verrekijkers en telescopen in de aanslag. Komen? Hoezo? '*Wat zie je?*' vraagt een groepsgenoot. '*Waar moeten we naar kijken?*' '*Kronkelende slangen. Adders. Twee.*' '*Ik zie hen nog niet*,' zeggen twee anderen in koor. '*Kijk. Daar.*' Ik schiet in de lach om mijn knullige aanwijzing. Niet concreet genoeg. Maar tussen het opgedroogde gras en de varens zie ik geen enkel anker om te benoemen. Geen tak, boom of stronk. Als je niet getraind bent in het vinden van adders, dan is het lastig zoeken. Maar na verloop van tijd ziet iedereen de adders toch. We genieten volop van het adembenemende schouwspel. Ze zijn snel. Bewegen zij aan zij. Draaien om elkaar heen. Vormen een kluwen. Richten hun kop op. Komen weer los. Glijden onder het gras door. Komen weer tevoorschijn. Dansen!

Niet veel later loop ik een man tegen het lijf. '*Heb je nog iets bijzonders gezien. 'Ja. Zwei kämpfende Kreuzottern.*' De Duitser legt uit dat de twee slangen rivaliserende mannetjes zijn en vechten om een vrouw. Géén paringsdans zoals ik aanvankelijk dacht tussen man en vrouw. Wel een geritualiseerd schijngevecht in het prachtige openluchttheater van het Haaksbergerveen. De adders blijven lang om elkaar heen cirkelen. Uiteindelijk drukt de een de ander tegen de grond. De winnaar paart. Maar hij is niet de enige speler in de arena. De echte overwinnaar in dit spektakelstuk is de vrouw. Zij paart met meerdere mannen. Vlakbij de parkeerplaats is het nog een keer raak en zien we een solitaire adder die met gevaar voor eigen leven een zandpad oversteekt.
Deze vogeldag kan niet meer stuk met drie adders. Op mijn monitoringsroute voor het NEM Meetprogramma Reptielen in de Regelbergen heb ik nog nooit een adder gezien. Nu drie op één dag. Echt een dag met een gouden rand.

Hilde Ham

Inheemse en uitheemse modderkruipers herkennen

In Nederland komen van nature de grote modderkruiper, kleine modderkruiper en het bermpje voor. Recent heeft de Noord-Aziatische modderkruiper zich gevestigd in Limburg (2012) en werd ontdekt dat er ook een hybridevorm van de kleine modderkruiper voorkomt. Ook zijn er in de aquariumhandel nog andere soorten die zich potentieel kunnen vestigen. Hoog tijd voor een herkenningskaart die helpt bij het op naam brengen van deze soorten en daarmee bijdraagt aan tijdige signalering.

De herkenning van de kleine modderkruiper en het bermpje is relatief eenvoudig op basis van het aantal bekdraden (6) en het kleurpatroon. De grote modderkruiper heeft net als de Aziatische modderkruipers 10 bekdraden, maar is goed te onderscheiden door de duidelijke donkere en lichtgeel tot oranje gekleurde lengtebanen op de flanken. De herkenning van met name de Aziatische modderkruipers is lastig. Zo zijn de uitheemse Noord-Aziatische modderkruiper en de Aziatische modderkruiper op basis van uiterlijke kenmerken – voor zover bekend – niet van elkaar te onderscheiden. De gelijkende *Paramisgurnus dabryanus* is wel te onderscheiden van de andere soorten, onder andere door te letten op de vorm van de schub op de borstvin bij mannetjes.

De herkenningskaart geeft daarnaast informatie over het onderscheid tussen mannetjes en vrouwtjes. Ook wordt toegelicht hoe je kunt vaststellen of er bastaardmodderkruipers (hybriden van de kleine modderkruiper) aanwezig zijn, op basis van lengte en geslachtsverhoudingen. Van alle soorten zijn duidelijke foto's opgenomen die de kenmerken illustreren. Dikker papier, met een speciale waterafstotende coating, maakt de kaart ook geschikt voor in het veld. Deze herkenningskaart helpt de betrouwbaarheid en kwaliteit van de gegevens die verzameld worden te vergroten en is ook bedoeld om het veldonderzoek naar exotische vissen te stimuleren

De herkenningskaart is meegestuurd met het tijdschrift RAVON 89 (juni) en deze nieuwsbrief Schubben & Slijm. Daarnaast zal deze beschikbaar zijn in onze stand. Deze herkenningskaart is, net als onze andere herkenningskaarten, ook te downloaden via **www.ravon.nl/Herkenningskaarten**.

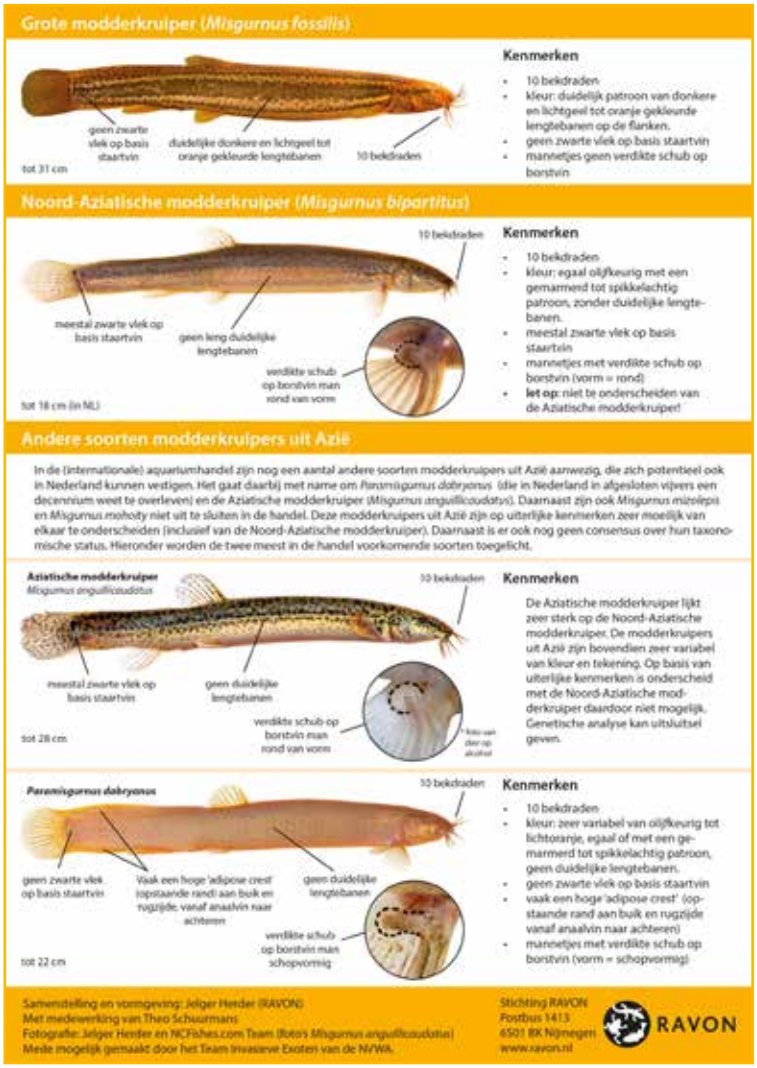

Verder lezen?
Soortteksten modderkruipers, inclusief exoten die zich al in Nederland gevestigd hebben: **https://www.ravon.nl/vissen**

Noord-Aziatische modderkruipers.
(Foto: Jelger Herder)

Visexcursie Veengoot Gelderse Vissers

In 2023 is de werkgroep Gelderse Vissers weer gestart. Op 14 mei jl. werd de eerste excursie van het jaar uitgevoerd in de Veengoot. Het doel was het inventariseren van de grote modderkruiper.

Effect van droogval groot

De Veengoot ontspringt aan de rand van het Aaltense Goor, een voormalig veengebied tussen Lichtenvoorde en Aalten. Deze vrij brede watergang wordt gevoed door afwateringssloten die zijn gegraven tijdens de veenontginning. Tijdens ons bezoek stond er veel water in de Veengoot en de omliggende sloten. In de loop van het jaar kunnen echter grote delen droogvallen. In de zomer van 2022 was de droogte zo extreem, dat er alleen in twee diepere delen boven en benedenstrooms van een stuw in de Veengoot nog water stond. Hier werden enkele tientallen grote modderkruipers aangetroffen, die toen verplaatst zijn naar een bovenstroomse zijsloot die nog wel water bevatte.

Het doel van de excursie was om de oude vindplaatsen te bezoeken, om zo vast te stellen in hoeverre de soort onder de droogte geleden heeft. 's Ochtends om tien uur waren we ter plaatse en de zon stond al flink te branden. Onder het genot van een bakje koffie gaf Matthijs de Vos van het Waterschap Rijn en IJssel ons uitleg. We begonnen in een zijsloot waar in het verleden veel dieren gevangen waren. Prachtig helder water met

Schepnetvissen in de Veengoot, 14 mei 2023. (Foto: Matthijs de Vos)

De door RAVON-vrijwilliger Mathijs gevangen grote modderkruiper. (Foto: Matthijs de Vos)

mooie vegetatie, maar nauwelijks vis. Het was duidelijk dat de droogte grote invloed gehad heeft op de visfauna. We vingen met z'n zevenen slechts enkele tiendoornige stekelbaarzen. Hiernaast veel paddenlarven, bruine kikker en kleine water salamander. De volgende plek lag bij de stuw waar in 2022 de reddingsactie van grote modderkruipers had plaatsgevonden. Ook hier weer weinig vis. Naast stekelbaars ook enkele jonge snoekjes. Maar toen riep nieuwe vrijwilliger Mathijs "*Volgens mij heb ik er eentje!*" En inderdaad een mooi exemplaar van ruim 20 cm kronkelde in zijn net. Het is weinigen geven om tijdens hun eerste visexcursie meteen een grote modderkruiper te vangen... Tijdens het nemen van de foto kwam het dier nog even boven het cuvet uitkijken, tot hilariteit van de omstanders.

Vol goede moed gingen we naar de sloot waar de grote modderkruipers tijdens de reddingsactie in 2022 waren losgelaten. Ook hier nauwelijks vis en ook geen grote modderkruipers. Nog wel twee mooie bermpjes in een zijsloot met enige stroming. Op de laatste plek van de dag vingen we nog drie nieuwe soorten: kleine modderkruiper, rietvoorn en opmerkelijk genoeg ook jonge zonnebaars.
De conclusie is dat de droogte veel invloed gehad heeft op de visfauna. De grote modderkruiper is nog aanwezig, maar gezien de erg lage dichtheden zal herstel tijd kosten en gerelateerd zijn aan de mate waarop droogte in de komende jaren op zal treden.

Zin om eens mee te gaan?

Lijkt het je leuk om ook eens mee te gaan met een excursie van de Gelderse Vissers, kijk dan in de RAVON agenda. We gaan iedere maand op pad. De grote modderkruiper is dit jaar een aandachtsoort maar we bezoeken ook enkele mooie beken op zoek naar onder andere donderpadden.

Jan Kranenbarg

Het nieuwe natuurgebied Binnenveldse Hooilanden bij Wageningen. (Foto: Thomas Kroon)

Larven grote modderkruiper in nieuw natuurgebied

Met de voortplanting van de grote modderkruiper gaat het al jaren niet goed als gevolg van een onnatuurlijke waterpeilbeheersing in poldergebieden en verdroging. De soort heeft met name te leiden van het gebrek aan ondiepe plas-dras gebieden die in het voorjaar langdurig onder water staan.

Tijdens dit natte voorjaar troffen RAVON-vrijwilligers op verschillende plekken larven van grote modderkruipers aan op plekken waar het landschap opnieuw geschikt gemaakt is voor deze soort. Het ging om een compensatiegebied bij Nieuwegein en om de Binnenveldse Hooilanden bij Wageningen, dat recent mede dankzij burgerinitiatief Mooi Binnenveld werd aangelegd. De jonge modderkruipertjes zaten hier allemaal in de zeer ondiepe overstroomde delen, waar het water dankzij het nieuwe beheer lange tijd blijft staan. Dit bewijst dat er met de juiste maatregelen, veel te bereiken is voor deze unieke soort.

Larve grote modderkruiper, gevangen 18 mei jl. Binnenveldse Hooilanden bij Wageningen. (Foto: Jan Kranenbarg)

Adders op het Hijkerveld

Afgelopen jaar hebben we gedurende drie maanden veldwerk gedaan op het Hijkerveld in Drenthe, ten behoeve van ons afstudeeronderzoek naar de populatiegrootte en conditie van de adders die daar leven. Helaas waren onze resultaten niet voldoende om aan dit onderzoek een duidelijke conclusie te verbinden. We hebben echter veel gezien en we delen graag onze ervaringen in het veld.

Het Hijkerveld is één van de grotere heidevelden van Drenthe en is gelegen ten noorden van de plaats Hijken. Het gebied is circa 650 hectare groot en wordt beheerd door Het Drentse Landschap. Op het Hijkerveld zijn verschillende terreintypen aan te treffen: zowel droge als natte heide, naald- en gemengd bos, stuifzand en verschillende vennetjes. In het gebied zijn Schotse hooglanders en een gescheperde kudde Schoonebeker heideschapen aanwezig. In de periode van 1999 tot en met 2011 zijn er in totaal 4.152 individuele adders gevangen op het Hijkerveld, wat laat zien dat het hier om een grote populatie adders gaat.

Gedurende het veldwerk hebben we in totaal 50 adders gevangen, waarvan 47 verschillende individuen. Hiervan waren er 26 vrouwtjes en 21 mannetjes. Van 3 jonge dieren konden we het geslacht niet met zekerheid vaststellen. Er was een mooie variatie in kleur tussen de dieren, één van de vrouwtjes was prachtig roodbruin. Een aantal keren hadden we een adder die interessant gedrag vertoonde. Eén van de adders die diep in een heidestruik lag verstopt, verraadde zichzelf door te blazen toen Tessa dichtbij kwam. Zo werd hij toch gevangen! Annemarie ving een adder terug, twee dagen nadat ze hem voor het eerst ving. Bij de eerste vangst zat hij tegen de vervelling aan, twee dagen later was hij vers verveld! De vervellingshuid is helaas niet gevonden. Naast de adder biedt het Hijkerveld een thuis voor 12 verschillende soorten reptielen en amfibieën.

Foto-collages veldwerk op het Hijkerveld in Drenthe. (Foto's: Tessa Mulder & Annemarie Loof)

Tijdens het veldwerk voor dit onderzoek in 2022 zijn in totaal 11 soorten waargenomen. Dit waren de ringslang, hazelworm, levendbarende hagedis, zandhagedis, alpenwatersalamander, kleine watersalamander, bruine kikker, heikikker, groene kikker spec. en de gewone pad. De gladde slang hebben we helaas niet gezien, maar deze komt hier wel in kleine aantallen voor. Naast deze herpetofauna zagen we nog veel meer moois, met als hoogtepunten een reekalf, moeder nachtzwaluw met twee jongen en vele nachtpauwogen.

Ondanks dat we met ons onderzoek niet de gewenste onderzoeksvragen konden beantwoorden, zijn we ontzettend blij dat we deze afstudeerstage hebben gedaan en dat we voor de Werkgroep Adderonderzoek Nederland door mogen gaan met het onderzoek naar adders, om zo bij te dragen aan dit belangrijke populatieonderzoek!

Tessa Mulder & Annemarie Loof

Meld het!

Dwergmeerval gezien?

In Nederland zwemmen twee soorten dwergmeervallen rond, die een bedreiging kunnen vormen voor inheemse vissoorten en amfibieën. Momenteel doen we onderzoek om te achterhalen wat de actuele verspreiding van deze meervallen is, en of ze zich in onze wateren kunnen voortplanten. Daar kunnen we wel wat hulp bij gebruiken! Heb je deze soorten ergens gezien? Geef dan a.u.b. je waarneming (indien mogelijk met beeldmateriaal) door aan Ferdy: **f.timmerman@ravon.nl**

Zwarte dwergmeerval. (Foto: Jelger Herder)

Lintje voor John Toonen

Tijdens de lintjesregen op 26 april 2023 ontving John Toonen, woonachtig in Afferden, een lintje van burgemeester Pelzer van gemeente Bergen (L). Hij ontving deze onderscheiding voor zijn vele activiteiten als vrijwilliger. Vanuit RAVON kennen wij John omdat hij erg actief is met de knoflookpadmonitoring en sinds dit jaar ook deelnemer in de regio Maashegge. Zo was hij dit voorjaar op 15 april jl. ook aanwezig bij de excursie aldaar.

Via onze collega's bij de IVN Maas en Niers kregen wij nog wat aanvullende informatie toegezonden, geschreven door Frans Thonen. Zo is John vanaf 1989 actief als schrijver voor de MaNie en heeft hij meegewerkt aan projecten zoals het omvormen van de kelders van kasteelruïne Bleijenbeek tot vleermuizenonderkomen en het verbouwen en inrichten van IVN-gebouwen. Tevens heeft hij zich in 2009 mede ingezet voor de lancering van bomenroute Gennepse Heide en zich in 2018 beziggehouden met de inrichting van het Natuurbelevingspad. Verder is hij sinds 1996 mentor en docent voor de IVN-natuurgidsencursus, was van 1998 tot 2005 bestuurslid en is vanaf 1998 actief als coördinator landschapsbeheer en lid van de Werkgroep Reptielen en Amfibieën. In 2010 heeft hij aan de wieg gestaan van de jaarlijkse natuurnetwerkdagen voor middelbare scholieren, hier is hij organisatorisch nog steeds bij betrokken. Bovendien is John vanaf 2014 coördinator van de Vogelwerkgroep en de hieraan gerelateerde werkgroep uilen. Tot slot is hij vanaf 2011 als vrijwilliger betrokken bij het stikstofmeetnet van het RIVM en ondersteunt vanaf 2022 de boswachter ecologie bij het reptielenonderzoek.

Een lintje voor John Toonen, 26 april 2023. (Bron: Nieuwsbrief 04-2023 IVN Maas en Niers)

Reden genoeg om John ook in onze nieuwsbrief in het zonnetje te zetten. We zijn dankbaar voor zijn inzet als vrijwilliger voor de reptielen en amfibieën. John, ook namens RAVON gefeliciteerd met jouw welverdiende lintje!

RAVON-inventarisatieweekend Lüneburger Heide 2023

Lüneburger Heide. (Foto: Jelger Herder)

Na het succes van 2017, kan een nieuw inventarisatie-weekend op de Lüneburger Heide natuurlijk niet uitblijven! In het weekend van 11 t/m 13 augustus 2023 zullen we (vrijwilligers van RAVON en enkele RAVON-medewerkers) weer op pad gaan met onze Duitse collega's om de herpetofauna op de prachtige Lüneburger Heide te inventariseren. Dit immense natuurgebied tussen Hamburg en Hannover is qua grootte en landschap wel enigszins vergelijkbaar met de Veluwe, met het verschil dat de verspreiding van reptielen en amfibieën nog veel minder in kaart is gebracht.

De reptielen die op de Lüneburger Heide leven, komen aardig overeen met de Nederlandse soorten; alleen de muurhagedis ontbreekt. En de ringslang die er voorkomt, behoort sinds een aantal jaar tot een andere soort dan we in Nederland hebben (*Natrix natrix* versus *Natrix helvetica*). Qua amfibieën is de Lüneburger Heide juist wat soortenrijker dan vergelijkbare gebieden in Nederland. Naast de 'normale' soorten leven hier onder andere de knoflookpad, springkikker, vinpootsalamander en vuursalamander. Onder begeleiding van herpetologe Ina Blanke en de beheerder van de Lüneburger Heide Dirk Mertens zullen we in augustus dus weer een paar dagen het veld in gaan op zoek naar de pracht en praal van het gebied! Zo helpen we onze Duitse collega's met het actualiseren van de verspreiding van herpetofauna in het gebied. Dit is natuurlijk niet alleen heel leerzaam, maar zeker ook heel gezellig!

De inschrijving is op 1 juli van start gegaan, dus schrijf je snel in! In Schubben & Slijm (https://natuurtijdschriften.nl/pub/656673) kun je het verslag van het vorige weekend nog eens teruglezen.

Voor eventuele vragen kun je terecht bij Yvonne Radstake: **y.radstake@ravon.nl**

Activiteitenoverzicht

Datum	Aanvang	Locatie	Titel
22-07-2023	10.30 u	Gelderland	Visexcursie Rijnstrangen
22-07-2023	14.00 u	Laarbeek e/o	Excursie Waterwerkgroep Laarbeek
11-08-2023	10.00 u	Noord-Holland	Visexcursie Schardammerkogen (Baby Pike Hunt)
11-08-2023	20.00 u	Gelderland	Zegenexcursie Pannerdensch Kanaal bij Huissen
25-08-2023	20.00 u	Wijchen	Zegenexcursie in de Loonse Waard

Er zullen de komende maanden weer veel excursies en andere activiteiten gepland worden: kijk voor actuele informatie op de activiteitenpagina op de RAVON website!
Wilt u uw activiteit(en) opnemen in deze nieuwsbrief, geef dit dan door aan de redactie: k.joosten@ravon.nl

Herhaalde oproep

Bloedzuigers gezocht!

Bloedzuigers op kikker en pad. (Foto's: Pete West)

In de herfst van 2021 werden in het graafschap Devon (Zuidwest-Engeland) opmerkelijke waarnemingen gedaan door vrijwilligers van Amphibian and Reptile Groups of the UK (ARG UK). Enkele gewone padden en bruine kikkers werden aangetroffen met grote hoeveelheden bloedzuigers op de ogen, oksels en flanken. De amfibieën en de bloedzuigers werden opgevangen waarna de bloedzuigers zijn verwijderd. De padden en kikkers herstelden volledig. Wat de afloop zou kunnen zijn in het wild zonder ingreep is niet bekend.

Op basis van het uiterlijk werden de bloedzuigers geïdentificeerd als de schildpadbloedzuiger (*Placobdella costata*). Deze soort wordt met name aangetroffen rond het Middellandse Zeegebied maar ook elders in Europa, Noord-Afrika en Zuidwest Azië komt de soort voor, vaak geassocieerd met zoetwaterschildpadden. Maar ze kunnen zich ook voeden met amfibieën. In Nederland wordt deze relatief zeldzame bloedzuiger incidenteel aangetroffen. De in Engeland verzamelde bloedzuigers zijn door het Institute of Zoology genetisch onderzocht. De eerste, voorzichtige, resultaten wijzen erop dat niet één maar twee soorten bloedzuigers betrokken zijn bij dit fenomeen. Nu rijst de vraagt, om welke soorten gaat het in Nederland? Zijn deze bloedzuigers wel inheems en op welke schaal worden ze aangetroffen?

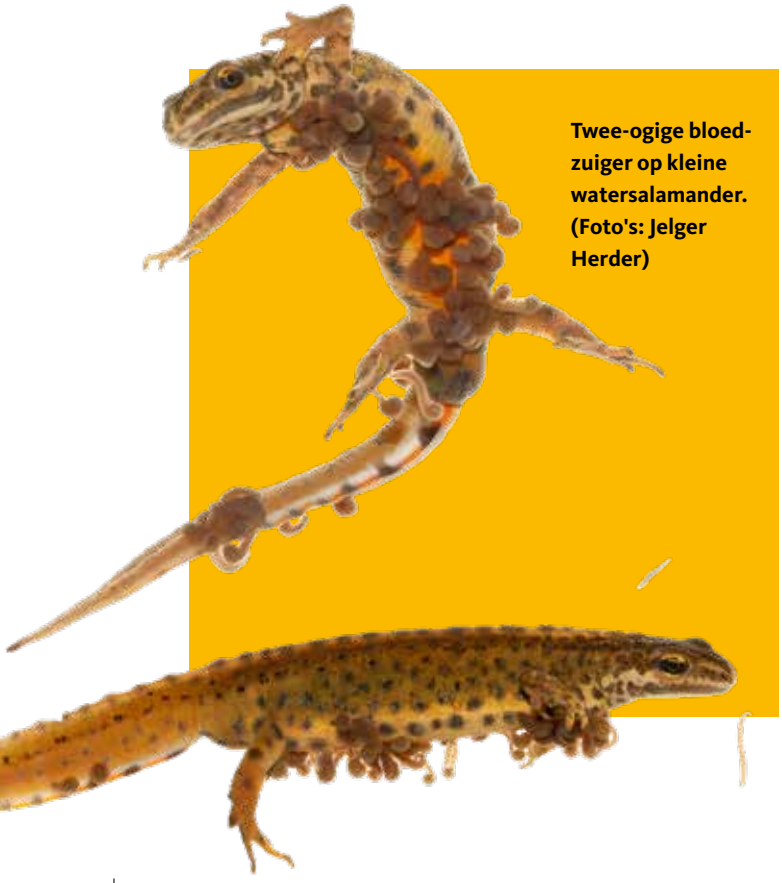

Twee-ogige bloedzuiger op kleine watersalamander. (Foto's: Jelger Herder)

Bloedzuiger op een amfibie

RAVON verzamelt meldingen van amfibieën die geparasiteerd worden door bloedzuigers. Met name het ziektebeeld, zoals te zien is op de foto's, heeft onze interesse. Heb je een amfibie met een bloedzuiger gevonden, maak dan foto's, noteer de exacte locatie (liefst met coördinaten) en de datum. Verwijder de bloedzuiger voorzichtig en bewaar deze in een (zeer goed) afsluitbaar potje in vers slootwater. Zorg wel voor ventilatiegaatjes in het deksel. Neem vervolgens contact op met RAVON (t.stark@ravon.nl). In samenwerking met het Institute of Zoology , ARG UK en Buglife UK gaan we de bloedzuigers onderzoeken. Let op, in Nederland komt ook de zeldzame en beschermde medicinale bloedzuiger voor en deze mogen niet verzameld worden (zie Schubben & Slijm nr 48).

Bloedzuiger op zoetwaterschildpad

In Nederland komen verschillende exotische zoetwaterschildpadden voor. Denk hierbij aan (ondersoorten van) de lettersierschildpadden (*Trachemys scripta*), zaagrugschildpadden (*Graptemys* sp.) en sierschildpadden (*Pseudemys* sp.) e.d. De eerder genoemde schildpadbloedzuiger komt dus voor in ons land, waarschijnlijk in wateren met deze schildpadden.
RAVON is daarom ook op zoek naar deze bloedzuigers. Schildpad gezien/gevangen met bloedzuigers? Verzamel deze na maken van foto's en neem contact op met ons op. Plekken om op te letten zijn de goed doorbloede huid op keel, oksels en staart en soms op het schild.

Tariq Stark
t.stark@ravon.nl

Adder bijt hond

Frequent wandelt Kees Brunink, die woont aan de rand van het veengebied Engbertsdijksvenen (Overijssel), een rondje door het veen met zijn hond Winnie. Ik kom hem dan soms tegen bij faunapassage "De Pollen", gelegen aan de zuidelijke kant van het gebied. Daar vertelde hij dat zijn hond gebeten was door een adder. Uit schrik was de hond wel een meter omhoog gesprongen. Aanvankelijk had de hond weinig last van de beet, maar later kon het dier toch zeker een week nauwelijks lopen, gevolgd door nog eens vijf weken slecht lopen. Direct na de beet heeft de hond geen veterinaire zorg ontvangen. De hond likte zijn gekwetste poot zeer veel af. Inmiddels is de hond weer goed hersteld.

Vaag herinnerde ik me door voornoemd gesprek nog een bericht op facebook met de opmerking "code oranje midden op het pad" van Johnny Polman. Het bleek te spelen op donderdag 19 mei 2022. Hier het relaas van de fotograferende natuurliefhebber Johnny Polman uit Almelo die toevallig in de buurt was. "*Wij, twee andere fotografen en ik worden gepasseerd door een man met hond aan de riem. Hij is ons nog maar net voorbij of we horen "een adder, hij (de hond) stond er boven op*". Gelijk draaien we om en ja hoor, een adder op het pad.
De hond was gewoon weer kalm, op dat moment leek er niets aan de hand. Het was wel een foto kans en we hebben eerst even gecheckt of de adder misschien zichtbaar iets mankeerde, maar er was niets te zien. Het was een al iets ouder dier. Ik schat de adder op 50 cm lang en na een paar foto's was ik wel klaar! Het beest bleef maar op dezelfde plek liggen en was wel heel alert, vooral als je stond en rondom de adder liep volgde deze je precies. Eén van de fotografen is uiteindelijk nog wel een half uur bij de adder gebleven totdat deze eindelijk weg kroop. Was de adder agressief? Nee, maar wel super alert.

De man met hond kwamen we een tijdje later weer tegen en toen kwam het verhaal hoe de hond toch een week lang een zeer pijnlijke poot had. Maar uiteindelijk is het voor beide dieren dus goed afgelopen.

Info verzameld door Herman Stevens
KNNV, afd. Vriezenveen

Adder (Foto: Johnny Polman), close-up adder (Foto: Gerrit Kamphuis) en hond Winnie (Foto: Herman Stevens)